

“Müteşâbih” Kavramının Semantik Alanı Üzerine Bir Değerlendirme

Doç.Dr. Zekeriya PAK*

Özet

Kur'an, bizzat kendi ifadesiyle, bir kısmı “muhkem” ve bir kısmı “müteşâbih” nitelikli âyetlerden oluşur. Ancak o, kendisine ait bu iki niteliğin keyfiyeti hakkında açık bir beyanda bulunmaz. Bununla birlikte, konuya açıklık getirecek verilerin onda var olduğunu söyleyebiliriz. Yapılması gereken şey, “müteşâbih” kavramının ve onun etrafında yer alan temel anahtar kavramların Kur'an'daki farklı kullanım örneklerini incelemek ve bunlar arasındaki anlam ilişkisini tespit etmektir. Böyle bir çalışmadan elde edilecek sonuç, müteşâbih kavramının Kur'an'daki özgün anlamını belirlemeye önemli katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kur'an, tefsir, muhkem, müteşâbih, te'vîl, semantik.*

An Evaluation En Semantic Field Of “Mutashabih” Concept

Abstract

The Qur'an as expressed by itself, composed of “muhkem” and “mutashâbih” verses. But the Qur'an does not explain about the nature of these two qualities which is belong to it. In addition we can say that it has data which will bring the clarity to this subject. What will be done related this matter is to examine the different usage examples of key terms about the “muteshâbih” in the Qur'an and try to establish the meaning relationship between them. The result extracted from such a study

* KSÜ İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

2 • “Mütesâbih” Kavramının Semantik Alanı Üzerine

will contribute to establish the unique meaning of “muteshâbih” concept in the Qur’an.

Keywords: *Qur’an, tafsir, muhkem, mutashâbih, te’vîl, semantic.*

Giriş

“Mütesâbih” kavramı, üzerinde en çok tartışılan; tartışıldıkça da içeriği belirginlik kazanmanın aksine çoğu kez bulanıklaşan Kur’ânî kavramlardan biridir. “Mütesâbih ne demektir?” sorusuna geçmişten günümüze verilen cevaplardaki çeşitlilik ve bu çeşitliliğin neden olduğu kimi belirsizlikler şunu gösteriyor ki, konu üzerine söylenecek söz henüz bitmemiştir. Kavramın içeriğiyle ilgili yapılmış tespitlerin tatmin edici düzeyde olmadığı kanaati onu hep gündemde tutmuş; ancak bu kanaat, bazen biri diğerinin tekrarı düzeyini geçemeyen, bazen de sadece kısmî farklılık arz eden yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Konuyla ilgili son sözü söylemek gibi bir iddianın sahibi olmamakla birlikte, kanaatimiz şu ki, mütesâbih kavramı ve onunla aynı semantik alanda yer alan diğer temel kavramlar arasındaki anlam ilişkisini doğru tespit etmek, onun “Kur’ânî bir kavram olarak”¹ ne ifade ettiğini belirlemede doğru bir başlangıç olacaktır. İşte bu düşünceden hareketle, *mütesâbih* kavramı ve onun yer aldığı Âli İmrân suresi 7. ayetteki diğer temel kavramları ele alarak, bunlar arasındaki anlam ilişkisi üzerine bir değerlendirme yapmak istiyoruz. Ele alacağımız kavramları belirlemek üzere, söz konusu âyetin çevirisini vererek başlamak uygun olacaktır:

*“Kitâb’ı sana indiren O’dur. Onun bir kısmı **muhkem***

¹ Kur’an’da geçen çoğu kelime, farklı islami disiplinler içerisinde ıstılahî anlamlar kazanarak, Kur’an’da ifade ettiği anlamından belirli ölçüde uzaklaşmıştır. Mütesâbih kelimesi de bu durumdan payını almıştır. Burada, “Kur’ânî bir kavram olarak” ifadesini özellikle kullanmaktan kastımız, hem bu gerçeğe işaret etmek, hem de burada bizi ilgilendiren şeyin, mütesâbih kelimesine sonradan yüklenen ıstılahî anlamlar değil, onun bizzat Kur’an’da ifade ettiği anlam olduğuna vurgu yapmaktır.

âyetlerdir ve bunlar Kitâb'ın esasını oluştururlar. Diğerleri ise **müteşâbih**dir. Durum böyle olunca, kalplerinde eğrilik olanlar, hem fitne çıkarmak arzusuyla hem de onların **te'vilini** isteyerek, onun müteşâbih olanlarının ardına düşerler. Oysa onların **te'vilini** Allah'tan başkası bilemez. Bilgice ileri düzeyde olanlar ise, biz ona inandık; hepsi de Rabb'imiz katındandır, derler. Sadece, gerçek akıl sahipleri böyle düşünür.”²

Çeviride de vurgulu olarak belirttiğimiz üzere, başta müteşâbih kavramı olmak üzere, onun semantik alanında yer alan âyet, muhkem ve te'vil kavramlarını ele alacağız. Gerek lügavî yönden, gerekse Kur'an'da geçen kullanım örneklerinden hareketle, bu kavramların her birinin Kur'an'da ifade ettiği anlamı ve bunlar arasındaki anlam ilişkisini tespiti ve bu çerçevede, Kur'anî bir kavram olarak “müteşâbih” kavramının anlam içeriğini belirlemeye çalışacağız.

1. Âyet:

“Âyet”, muhkem ve müteşâbih olma niteliğinin kendisine yüklendiği kavramdır. Bu nedenle tahlile onunla başlamak uygun olur. Çünkü nitelenin ne olduğu bilinmeden, onun niteliği hakkında fikir yürütmek sağlıklı bir sonuç vermez. Ancak, âyet kavramına, müteşâbih kavramının semantik alanındaki yeri dikkate alınarak, kısaca değinmek yeterli olacaktır.

“Âyet” kelimesi sözlükte belirtti, işaret, alâmet³ anlamlarına gelir. Buna göre, bir şeyin varlığına veya varlığının keyfiyetine işaret eden şeye âyet denir. Kelimenin bu temel anlamından hareketle; bir peygamberin peygamber oluşuna işaret eden olağan dışı olaylara⁴, Allah'ın varlığına ve O'nun kudret,

² Âl-i İmrân 3/7.

³ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut tsz., VIII, 441; İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lüğa*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1399/1979, I, 168; el-Cevherî, *es-Sihâh*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1407/1987, VI, 2275.

⁴ el-En'âm 6/37, 109; Yûnus 10/20; er-Ra'd 13/7, 27, 38; Tâhâ 20/133; el-Enbiyâ 21/5; el-Ankebût 29/50; el-Mü'minûn 40/78.

4 • “Müteşâbih” Kavramının Semantik Alanı Üzerine

rahmet, gazap gibi sıfatlarına işaret eden tabiat varlıklarına, tabiattaki olaylara ve durumlara⁵ âyet denildiği gibi, ilahî mesajların sözlü işareti olarak Kur’an’da yer alan her bir anlamlı ifadeye de *âyet* denir. Burada bizi ilgilendiren, kelimenin bu son anlamıdır. Buna göre Kur’an, âyetlerden yani Allah’ın insana yönelik mesajlarını içeren işaretlerden/sözlerden oluşmaktadır. Âyet kelimesinin çoğulu olan “âyât” ise, Allah’ın sınırsız sözleri (kelimât)⁶ içinden beşerî düzleme ulaşan “ilahî sözler” anlamına gelmektedir.

Konumuz olan *âyet* kavramının, “sûreleri oluşturan ve fâsılalarla başı ve sonu belirlenmiş kısımların her biri”⁷ şeklinde tanımlanan *âyet* kavramından farklı olduğunu bu arada belirtmek gerekir. Zira söz konusu tanım, âyet kelimesinin Kur’an ilimleri ve tefsir usûlü kapsamında sonradan kazandığı ıstilahî anlamıyla ilgilidir. Eğer kelime söz konusu ıstilahî anlamıyla ele alınır ve yine buna göre bir âyetin *muhkem* veya *müteşâbih* oluşundan söz edilirse, doğru bir başlangıç yapılmış olmaz. Çünkü kelimenin Kur’an’da yer alan kullanım örnekleri dikkate alındığında, yukarıdaki tanımdan daha kapsayıcı bir anlama sahip olduğu görülür. Buna göre ister bir sözcük, ister bir terkip, ister bir cümle, isterse fâsılalar arası kısımlar olsun, bir anlama delalet eden ve ilahî mesaj taşıyan her bir Kur’an ifadesi âyet kavramının kapsamına girmektedir. İşte, Âl-i İmran sûresi 7. âyette, *muhkem* veya *müteşâbih* olarak nitelenen “âyet” kavramı, Kur’an’da yer alan ve müstakil olarak bir anlam ya da bir işaret taşıyan her bir ifadeyi ya da her bir söz veya söz dizisini ifade etmektedir.

⁵ el-Bakara 2/164; Âl-i İmrân 3/190; el-En’âm 6/95-99; el-A’râf 7/226; Yûnus 10/5, 6, 67; er-Ra’d 13/2-4; en-Nahl 16/3-8, 10-13, 67, 69, 79; el-İsrâ 17/12; Tâhâ 20/53-54; eş-Şu’arâ 26/7-8; en-Neml 27/86; el-Ankebût 28/44; er-Rûm 30/21-24, 46; Lukmân 31/31; Sebe’ 34/9; Yâsîn 36/33, 37; ez-Zümer 39/42; el-Mü’min 40/79-81; Fussilet 41/37, 39; eş-Şûrâ 42/29; el-Câsiye 45/3-5, 13; ez-Zâriyât 51/20-21; el-Hadid 57/17.

⁶ “De ki: Rabbimin sözlerini ifade etmek için denizler mürekkep olsaydı, bir o kadar deniz daha takviye yapsaydık, Rabbimin sözleri tükenmeden denizler tükenirdi.” el-Kehf 18/109.

⁷ ez-Zerkânî, *Menâhilü’l-İrfân*, Matba’atü İsâ el-Bânî, tsz. I, 339.

2. Muhkem:

“Muhkem” kelimesi, “birinin bir şey yapmasına, özellikle bozguncu tutumuna engel olmak”⁸ anlamındaki “ahkeme/احكم” fiilinden türemiştir. Bu anlamdan yola çıkarak denebilir ki “muhkem”, bir şeyin herhangi bir olumsuzluğa karşı engellenmiş ve korunmuş olmasını ifade eden bir niteleme sıfatıdır. Kelimenin Kur’an’da yer alan örneklerine baktığımızda, bu temel anlamın her zaman kendini hissettirdiğini görürüz.

Kur’an’da kelime fiil şekliyle iki yerde geçer. Bunların ilkinde, Şeytan’ın her bir peygambere mutlaka bazı düşünceler ilkâ etme çabasına girdiği, ancak bu düşüncelerin Allah tarafından silindiği (فينسخ الله ما يلقي الشيطان) ve Allah’ın kendi âyetlerini “muhkem” kıldığı (ثم يحكم الله آياته) ifade edilir⁹. Dikkat edilirse burada, “âyet” ile onun “muhkem” oluşu arasındaki anlam ilişkisi gayet açıktır: Âyetler şeytanî müdahaleye karşı korunmak ve böylece ilahîlik vasıfları bütünüyle garanti altına alınmak suretiyle *muhkem* kılınmışlardır. Eğer, Hz. Peygamber’e gelen ilahî sözlerin arasına şeytanî ilhamlar da karışmış olsaydı, âyetlerin bu anlamıyla muhkem olması düşünülemezdi. Âyetler böyle bir riske karşı korunduğundan, bu anlamıyla bütün Kur’an *muhkem* niteliği taşımaktadır.

Diğer ayette ise, Kur’an’ın “âyetleri muhkem kılınmış bir kitap” olduğu vurgulanır (كتاب أحكمت آياته)¹⁰. Taberî’nin Katâde’den naklettiği ve kendisinin de tercih ettiği yoruma göre, burada belirtilen muhkemlik de, bir önceki âyette olduğu gibi Kur’an âyetlerinin bâtil karışımına karşı korunmuşluğunu ifade etmektedir¹¹. Burada muhkemliğin mutlak olarak ve Kur’an’ın tamamını kapsayıcı tarzda zikredilişi dikkate alınırsa,

⁸ Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-Ayn*, III, 66-67; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, Dâru Sâdir, Beyrut tsz., XII, 140.

⁹ el-Hacc 22/52.

¹⁰ Hüd 11/1.

¹¹ et-Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1420/2000, XV, 227.

6 ▪ “Müteşâbih” Kavramının Semantik Alanı Üzerine

Taberî'nin yorumu isabetli gözükmetedir.

Şu halde, söz konusu iki âyette geçtiği şekliyle *muhkem*, “şeytanî müdahaleye karşı ilahî olma niteliği korunmuş olan” anlamını taşımaktadır. Bu anlamıyla bütün Kur'an âyetleri muhkemdir.

Kelime, fiil şeklinde olduğu gibi, doğrudan “muhkem” şekliyle de Kur'an'da yine iki yerde geçer. Bunların ilkinde, “muhkeme” şeklinde ve “sûre” kelimesinin sıfatı olarak yer alır (سورة محكمة)¹². Söz konusu âyetin anlamı şu şekildedir: “*İnananlar 'bir sûre indirilseydi' diyorlardı. İşte, **muhkem bir sûre** indirilip de orada savaştan söz edilince, kalplerinde hastalık olanların, kendisini ölüm korkusu sarmış kimselerin bakışı gibi sana baktıklarını gördün.*”¹³ Kaynağının ilahiliği açısından Kur'an'ın bütünü muhkem olduğuna göre, burada özellikle bir sûrenin *muhkem* oluşuna yapılan vurgunun özel bir anlamı olmalıdır. Ayetten anlaşıldığı üzere, kısa bir süre önce indirilmiş bir sûrede savaş izni ve emri tereddüde yol açmayacak şekilde, açık ve kesin olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla buradaki muhkemlik, söz konusu sûrede ifade edilen bu hükmün, farklı anlamaya yol açmayacak ve farklı bir sonuç doğurmayacak şekilde açık ve kesin oluşunu ifade etmektedir. Buna göre, belirtilen hükme ve verilen karara delâleti açısından, yanlış anlaşılması ve farklı yönler çekilmesi engellenmiş bir söz, muhkem bir sözdür.

Muhkem kelimesinin Kur'an'daki dördüncü ve son örneği ise Âl-i İmrân sûresi 7. âyette geçmektedir. Kelime, ilk iki örnekte olduğu gibi burada da *âyet* sözcüğünün çoğulu olan *âyât* lafzını nitelemektedir (آيات محكمات)¹⁴. Fakat burada, Kur'an âyetlerinin tümü değil de bir kısmının *muhkem* olduğu, diğerlerinin ise *müteşâbih* olduğu belirtilmiş ve böylece, muhkem oluşa yeni bir boyut kazandırılmıştır. Her ne kadar kelime bu-

¹² Muhammed 47/20.

¹³ Muhammed 47/20.

¹⁴ Âl-i İmrân 3/7.

rada da esas olarak engellenmiş ve korunmuş olmayı ifade ediyorsa da, engellenmenin ve korumanın keyfiyeti değişmiştir. Artık buradaki muhkemlik, şeytanî müdahaleye karşı korunmuş olmayı ya da bir hükmün yanlış ve eksik anlaşılmaya karşı korunmuş olmasını değil, bir âyet için söz konusu olabilecek “müteşâbih” olma durumuna karşı korunmuşluğu ifade etmektedir. Buna göre, bir kısım âyetlerin muhkem oluşu, onların müteşâbih olmaya ya da müteşâbih olmanın yol açtığı bir duruma karşı engellenmiş ve korunmuş olması anlamına gelmektedir. Şu halde, buradaki muhkem oluşun keyfiyetini, bu kavramın zıt kutbunda yer alan müteşâbih kavramının anlam içeriği belirleyecektir.

3. Müteşâbih

“Müteşâbih” kelimesi, “iki şey arasında, biri diğerinden ayırt edilemeyecek düzeyde benzerlik bulunması”¹⁵ anlamındaki “teşâbehe/تشابه” fiilinden türemiştir. Buna göre *müteşâbih*, aralarında aşırı benzerlik bulunduğu birinin diğerinden ayırt edilmesi zor olan şeyler için kullanılan bir sıfattır. Kelime Kur’an’da hem fiil şekliyle hem de isim olarak *müteşâbih* şeklinde birkaç farklı bağlamda geçmektedir. Bunların çoğu konumuzla doğrudan ilgili olmamakla birlikte, içinde yer aldıkları bağlama göre ifade ettikleri anlam bakımından, Âl-i İmran sûresi 7. âyette geçen “müteşâbih” kavramının doğru anlaşılmasına katkı sağlayacak niteliktedir. Bu nedenle söz konusu örnekleri yakından görmek uygun olacaktır.

Bakara sûresi 25. âyette, cennete girecek müminlere orada meyve ikram edileceği belirtilir. Bu ikram süreklilik arz edecek (كلما رزقوا منها من ثمرة رزقا) ve müminler her ikramda sunulan meyvenin öncekinin¹⁶ aynısı olduğunu düşünecektir (قالوا هذا الذي

¹⁵ el-Firûzâbâdi, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1424/2003, s. 1247.

¹⁶ Âyetin ifadesinden anlaşıldığına göre, müminler, cennette kendilerine sunulan her bir meyveyi dünya hayatında tanıdıkları meyvelerin veya cen-

8 ▪ “Müteşâbih” Kavramının Semantik Alanı Üzerine

(رزقنا من قبل). Çünkü bu meyveler, ayırt edilemeyecek düzeyde birbirine benzemektedir (وأتوا به متشابهها). İşte bir meyvenin bir diğere benzemesi ve onu andırması, ona *müteşâbih* özelliği kazandırmaktadır. En’âm sûresi 99. ve 141. âyetlerde de kelime benzer bir bağlamda kullanılmıştır. Söz konusu âyetlerde, Allah’ın bu dünyada insanlara sunduğu bazı nimetler hatırlatılır ve özellikle zeytin ve nar meyvelerinin boyut, renk ve tat açısından¹⁷ birbirine benzerliği *müteşâbih*, çeşitliliği ise *ğayru müteşâbih* ifadeleriyle anlatılır. Her iki örneğe göre, eldeki bir meyvenin diğere aynı mı yoksa ondan farklı mı olduğu anlaşılamiyorsa; hatta aralarındaki aşırı benzerlik bunların birbirinin aynı olduğu izlenimini uyandırıyor, ortada bir müteşâbihlik durumu var demektir.

Bakara sûresi 70. âyette ise müteşâbihlik, “bakar/sığır” kavramıyla ilgili olarak geçer. Hz. Musa, Allah’ın emri gereği kavminden bir sığır kesmelerini istediğinde, kesilecek sığırın hangi özellikte olacağı konusunda açıklama isterler. Kesilecek sığırın açıklanan bazı özelliklerine rağmen, sığır türünün kendileri açısından halen “müteşâbih” olduğunu belirterek (إن البقر تشابه علينا) ilave açıklama isterler. Ardından birkaç ayırt edici vasıf daha zikredildiğinde, artık kesilecek sığırın nitelikleri belli olmuştur ve müteşâbihlik de ortadan kalkmıştır. Buna göre “bakar/sığır” kavramı müteşâbihtir. Çünkü bu kavramın belirttiği türün bireyleri birbirine benzemekte ve sadece “bakara/bir sığır” dendiğinde bu fertlerden hangisinin kastedildiği anlaşılamiyordur.

Bakara sûresi 118. âyette ise, ilimden yoksun bir kısım insanların, “Allah bizimle konuşsa veya bize bir işaret gelse

nette önceden tattıkları meyvelerin aynı olduğunu düşüneceklerdir. (Bk. et-Taberî, *Câmi’u’l-Beyân* I, 385-386) Bu iki yorumdan hangisi esas alınırsa alınsın, konumuz açısından fark etmemektedir. Zira esas olan, iki ikramda da sunulan meyveler arasında, biri diğereinden ayırt edilemeyecek kadar benzerliğin bulunmasıdır.

¹⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut tsz., II, 49.

ya!"¹⁸ dedikleri aktarılır. Ardından, öncekilerin de aynı sözü söyledikleri belirtilir ve iki grup arasındaki fikrî benzerlik vurgulanmak üzere şöyle denir: “*Kalpleri ne kadar da birbirine benziyor/تشابهت قلوبهم*”¹⁹. Bu örneğe göre, ortaya “Allah bizimle konuşsa!” diyen bir kalp konsa, “Bu kalp yeni inkârcılara mı yoksa eski inkârcılara mı ait?” diye sorulsa, kesin bir sonuca ulaşmak imkânsızdır. Çünkü ortada, sahip olduğu fikir itibarıyla diğerinden ayırt etmenin güç olduğu bir kalp bulunmaktadır. İşte böyle bir kalp, *müteşâbih* niteliklidir.

Ra'd suresi 16. âyette ise *müteşâbih* kavramı, “yaratma” olayı ile ilgili geçer: “*Yoksa onlar, Allah’a, O nasıl yaratıyorsa öyle yaratan ortaklar buldular da, bundan dolayı yaratma olayı kendilerine müteşâbih mi geldi?*”²⁰ Yaratma gücü, tanrı olmanın ayrılmaz bir özelliğidir. Allah yanında birtakım tanrılar olsaydı, onların da aynen Allah gibi yaratma özelliği olması gerekirdi. Bu durumda da bütün tanrılar yaratma işinde müdahil olurlar ve o zaman yaratma işi *müteşâbih* hale gelirdi. Meselâ güneşi Allah’ın mı yoksa diğer tanrılardan birinin mi yarattığı bilinemezdi. Buradaki *müteşâbihlik*, yaratma eylemin muhtemel öznelerinden birini tayinde güçlük bulunmasını ifade etmektedir.

Müteşâbih kavramının Kur’an ile ilgili kullanımına gelince, bunun örneği sadece iki âyette karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birinde Kur’an bütünüyle *müteşâbih* olarak nitelenirken, diğerinde -ki bu esas konumuz olan âyettir- bir kısım ayetlerinin *muhkem* bir kısmının da *müteşâbih* olduğu ifade edilir. İlk âyet şu şekildedir:

“*Allah, sözlerin en güzelini, tüm âyetleri güzellikte birbirini andıran (متشابهها) ve peş peşe gelen âyetleriyle güzelliği hep tekrar eden (مثنائي) bir kitap halinde indirmiştir.*”²¹

¹⁸ el-Bakara 2/118.

¹⁹ el-Bakara 2/118.

²⁰ er-Ra'd 13/16.

²¹ ez-Zümer 39/23.

Kur’an’ın mütesâbih bir kitap olarak nitelendirilişi, çoğu müfessirin yorumuna göre ya kendi iç unsurlarının değişik yönlerden birbirine benzerliğini²², ya da azınlıkta kalan bir yoruma göre, içerdiği mesajlar bakımından onun bir bütün olarak önceki ilahî kitaplara benzemesini²³ ifade etmektedir. Ancak, sözün bağlamı dikkate alındığında, Kur’an’ın mütesâbih oluşu onun kendi iç unsurları arasındaki güzellik benzerliğini ifade etmektedir. Zira söz konusu âyette, Kur’an “sözlerin en güzeli” olarak nitelendikten sonra, bu güzelliğin temelinde yatan unsurlar olarak onun *mütesâbih* ve *mesânî*²⁴ bir kitap oluşu zikredilmekte ve böylece söz konusu güzelliğin açılımı yapılmaktadır. Buna göre Kur’an, mütesâbih ve mesânî bir kitap olma özelliği ile sözlerin en güzeldir. Kur’an’ın her bir âyeti, bu manada mütesâbih olduğuna göre, burada kastedilenin, *muhkem* olmanın zıddı anlamındaki *mütesâbihlik* olmadığı açıktır.

Mütesâbih kelimesinin bizi doğrudan ilgilendiren kullanımını ise Âl-i İmrân sûresi 7. âyette yer alır. Bu âyete göre, Kur’an âyetlerinin bir kısmı *muhkem* bir kısmı ise *mütesâbih* olma özelliğine sahiptir. Bu iki kelime yan yana gelip aynı se-

²² et-Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XXI, 279; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 125; er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1421/2000, XIII, 256; el-Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003, II, 323; en-Nesefî, *Medâriku’t-Tenzîl*, Dâru’n-Nefâis, Beyrut 2005, IV, 45; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhîd*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1422/2001, VII, 406; el-Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut tsz., XXIII, 258.

²³ Mâverdi, Kur’an’ın bütünüyle mütesâbih oluşu hakkında iki görüşün olduğunu belirtir: Katâde’ye nispet ettiği yoruma göre buradaki *mütesâbih* ifadesi “âyetleri ve harfleri bakımından her bir kısmı diğer kısma benzeyen” demektir. İbn Zeyd’e nispet ettiği ikinci yoruma göre ise “yayıldığı ışık, taşıdığı doğruluk ve adalet açısından her bir kısmı diğer kısma benzeyen” demektir. Mâverdi bu iki yorumu zikrettikten sonra üçüncü olarak, “muhkemeldir” kaydıyla yukarıdaki yorumu yapar. Bk. el-Mâverdi, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut tsz., V, 122.

²⁴ *Mesânî* kelimesinin delalet ettiği anlam üzerinde değişik yorumlar yapılmış ise de, bütün bu yorumların temelinde kelimenin “tekrar eden” anlamının yer aldığı görülmektedir. (Bk. et-Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XXI, 279; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 125; en-Nesefî, *Medâriku’t-Tenzîl*, IV, 45; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhîd*, VII, 406; el-Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, XXIII, 258) Ka-naatimizce buradaki tekrar, Kur’an’ın “sözlerin en güzeli olması” yönüyle alakalı olmalıdır. Bu güzellik her âyete hâkim ve âyetlerin tekrarıyla onun güzelliği de süreklilik arz etmektedir.

mantik alanın anahtar kavramlarına dönüştüğünde, birbirine aykırı iki farklı niteliği temsil etmeye başlamışlar demektir. Buna göre bir âyet muhkem ise müteşâbih olmaya karşı korunmuş; müteşâbih ise muhkem olmanın getirdiği korunmuşluk özelliğine sahip değil demektir.

Müteşâbih kelimesinin söz konusu âyette nasıl bir anlam ifade ettiğini tespit edebilmek için, önce yukarıdaki örneklerden çıkaracağımız sonucu özetlemek uygun olacaktır. Söz konusu örneklerle göre, genel anlamda iki tür müteşâbihlikten söz etmek mümkündür:

1. Bir türün fertleri arasındaki benzerlikten kaynaklanan müteşâbihlik: Sığır, nar, zeytin türlerinin fertleri arasındaki benzerlik ile inkârcıların kalpleri arasındaki benzerlik buna örnek verilebilir. Ayrıca Kur'an âyetlerinin tümünü âyet olma bakımından bir tür olarak kabul edersek, her bir âyetin güzellik bakımından birbirine benzemesi ve bu benzerlikten dolayı birini diğerinden ayırt etmenin zorluğu anlamındaki müteşâbihliği de bu kategoriye dâhil edebiliriz.

2. Bir eylemin birden fazla öznesinin bulunması ihtimalinden kaynaklanan müteşâbihlik: Birden fazla yaratanın bulunması durumunda yaratma eyleminin müteşâbih oluşu buna örnek verilebilir. Şeytanî müdahaleye karşı korunmuşluğu bakımından bütün âyetlerin muhkem oluşunun zıddı anlamında farazî bir müteşâbihlik düşünürsek, bunu da bu kategoriye dâhil edebiliriz. Yani, Hz. Peygamber'e gelen ilahî sözlerin arasına şeytanî ilhamlar karışmış olsaydı, onun ağzından çıkan sözler birden fazla muhtemel özneye sahip olurdu ve bundan dolayı müteşâbih nitelik kazanırdı.

İki kategoride özetlediğimiz müteşâbihlikten çıkacak ortak sonuç, müteşâbihliğin temelinde bir "andırma, benzeşme" durumunun olduğudur. Buna göre, bir şey, sahip olduğu bir nitelik itibarıyla "salt kendisi" olarak algılanamıyor da, bir başka şeyle karıştırılacak düzeyde onu andırıyor ve onunla

12 ▪ “Müteşâbih” Kavramının Semantik Alanı Üzerine

benzeşiyorsa, o şey o nitelik açısından *müteşâbih* özellikte demektir. Buradan hareketle, muhkem oluşun ne anlama gelebileceği konusunda ise şunu diyebiliriz: Bir şey her yönüyle salt kendisi olarak algılanıyorsa, yani bir açıdan başka bir şeyi andırmıyorsa, o şey *muhkem* niteliğe sahip demektir.

Bu tespit doğrultusunda, bir âyetin muhkem olmanın zıddı anlamında müteşâbih olmasının hangi çerçevede ele alınması gerektiğine dair bazı sonuçlara ulaşabiliriz. Söz konusu ettiğimiz “âyet”, Hz. Peygamber’in ağzından çıkan ve ilahî mesaj niteliği taşıyan her bir söz için kullanılan bir kavram olduğuna göre, bir âyetin/sözün muhkem ya da müteşâbih oluşunu şu açılardan ele almak mümkündür:

1. Sözün kim tarafından söylendiği açısından: Bir sözü söyleyebilecek birden fazla muhtemel öznenin bulunması ve sözün kime nispet edileceğinin bilinmemesi o sözü “söyleyen açısından” müteşâbih kılar. İhtimaller ortadan kalkar da, sözü kimin söylediği netlik kazanırsa, müteşâbihlik de ortadan kalkar ve o söz, söyleyen açısından “muhkem” hale gelir. Allah, kendi sözlerini bu manada muhkem kıldığını bizzat beyan ettiğinden böyle bir müteşâbihlik Kur’an için söz konusu değildir.

2. Sözün kime söylendiği açısından: Bir sözün birden fazla muhtemel muhatabının bulunması ve bunlardan her birinin, sözün kendisine mi yoksa diğerine mi söylendiğini bilememesi o sözü “söylenen açısından” müteşâbih kılar. Hz. Peygamber’in tüm insanlığa gönderilmiş bir elçi olduğunun²⁵ ve Kur’an’ın bütün insanlık için söylenmiş bir söz olduğunun²⁶ bizzat Kur’an tarafından beyan edilmiş olması, onda bu anlamda bir müteşâbihliğin olması ihtimalini de ortadan kaldırmaktadır.

3. Sözün ne söylediği açısından: Söyleyeni ve söyleneni

²⁵ Bk. en-Nisâ 4/79; el-Enbiyâ 21/107; Sebe’ 34/28.

²⁶ Bk. el-Bakara 2/185, 187, 221; Âl-i İmrân 3/4, 138; el-En’âm 6/90; Yûsuf 12/104; İbrâhîm 14/52; en-Nahl 16/44; Sâd 38/87; ez-Zümer 39/41; el-Câsiye 45/20; el-Kalem 68/52; et-Tekvîr 81/22.

bilinen bir söz, söyleyen tarafından belli bir amaçla ve muhataba belli bir mesaj iletmek için söylenmiştir. Böyle bir iletişim düzeneği içerisinde esas olan sözün ne söylediğinin açık ve muhatap tarafından anlaşılır olmasıdır. Ancak bir sözden, nesnel olarak yaklaşıldığı halde, birden fazla ve birbirinden farklı şeyler anlaşılıyorsa, o söz “içerik açısından” müteşâbih demektir. Kur’an’ın kendisini “mübîn” yani apaçık anlaşılır bir kitap olduğuna dair beyanını esas aldığımızda, böyle bir müteşâbihliğin Kur’an için söz konusu olmadığını söyleyebiliriz. Şu halde Kur’an, muhataba -özellikle ilk muhataplara²⁷- vermek istediği mesaj ve onu ulaştırmak istediği amaç doğrultusunda ne dediği belli ve amacı açık olan “muhkem” bir kitaptır.

4. Kur’an’ın tüm âyetleri, yukarıdaki üç hususla ilgili olarak “muhkem” olma niteliğine sahip olduğuna göre, Âl-i İmrân sûresi 7. âyette belirtilen müteşâbihliğin farklı bir “andırma ve benzeşme” durumuyla ilgili olması gerekir. Burada, söz konusu durumun ne olabileceğini belirlemek için, önemli bir anahtar olan *te’vîl* kavramını devreye sokmak gerekmektedir. Çünkü söz konusu olan şey, kalbi bozuk olanların, “Bu âyetin te’vîli nedir?” şeklinde pek de iyi niyetli olmayan sorgulamalarına kapı aralar nitelikte bir müteşâbihliktir. Dolayısıyla burada, bazı âyetlerde var olan bir tür andırma ve benzeşme durumunun istismarı söz konusudur. Bu tip insanların te’vîl arayışı muhkem âyetler için değil de, özellikle müteşâbih olanlar için söz konusu olduğuna göre, te’vîl ile müteşâbih kavramı arasında yakın bir anlam ilişkisi var demektir. Bu nedenle, te’vîl kavramının Kur’an’daki kullanım örneklerinden hareketle ulaşacağımız sonuç, bir âyetin müteşâbih olma keyfiyetinin ne

²⁷ Kur’an’ın “mübîn/apaçık anlaşılır” oluşu ilk muhataplar açısından yerinde bir nitelendirme olmakla birlikte, nüzul ortamı ve tarihsel arka plan bilgisine sahip olmayan ve Kur’an kelimelerinin farklı düşünce sistemleri içinde kazandığı izafi/ıstılahî anlamların etkisindeki sonraki muhataplar açısından bazı anlama problemlerinin ortaya çıkmış olduğunu belirtmek gerekir. Dolayısıyla Kur’an’ın bir bütün olarak “ne söylediği” açısından müteşâbih olmayışını ilk muhataplar açısından değerlendirmek yerinde olur.

olduğuna önemli ölçüde ışık tutacaktır.

4. Te’vîl

Te’vîl, dönmek (rucû’/رجوع) anlamındaki “e-v-l/اول” kökünden türemiştir²⁸. Aynı kökten türeyen “âle/آل” fiilinin anlamına ilişkin lügatlerde yer alan örneklere bakılırsa, buradaki “dönme” eyleminin, “bir şeyin bir durumdan başka bir duruma dönmesi, dönüşmesi” anlamında olduğu anlaşılmaktadır. Mesela, pişirilen şarabın belli bir miktara kadar azalarak koyulaşması²⁹, yine süt veya katranın koyu hal alması, ya da bir kişinin zayıflaması³⁰ durumlarında, bu tür dönüşümleri ifade etmek üzere “آل” fiili kullanılır. Bir şeyin bir durumdan başka bir duruma dönüşmesi sürecinin sonunda ortaya bir “sonuç” çıkar. İşte bu sonucu belirtmek üzere de, yine aynı kökten türeyen “المال” kelimesi “âkıbet, sonuç” anlamında, “te’vîl” kelimesi de benzer şekilde “bir şeyin sonu, âkıbeti” anlamında kullanılmaktadır³¹. Aşağıda da görüleceği üzere, te’vîl kelimesinin Kur’an’da yer alan kullanım örneklerindeki hâkim anlam da bu şekildedir. Te’vîl kelimesinin etimolojik yönü ve lügavî anlamı hakkında bu kısa bilgiyi verdikten sonra şunu da belirtmek gerekir ki, kelime hakkında lügatlerde yer alan bilgilerin çoğu, onun Kur’an sonrası dönemde kazandığı izafî anlamı çerçevesinde yapılan açıklamaları içermektedir³². Bu durum,

²⁸ el-Ezherî, *Tehzîbü’l-Lüğâ*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut 2001, IV, 329; İbn Fâris, *Mu’cemu Mekâyisi’l-Lüğâ*, I, 159; el-Cevherî, *es-Sihâh fi’l-Lüğâ*, IV, 1627-1628; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, XI, 32.

²⁹ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu’l-Ayn*, VIII, 359; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, XI, 32.

³⁰ İbn Fâris, *Mu’cemu Mekâyisi’l-Lüğâ*, I, 160; el-Cevherî, *es-Sihâh fi’l-Lüğâ*, IV, 1628.

³¹ İbn Fâris, *es-Sâhibî fi Fıkhü’l-Lüğâ*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1418/1997, s. 145; ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye, Beyrut 1376/1957, II, 148; Mennâ’u’l-Kattân, *Mebâhis fi Ulûmi’l-Kur’ân*, Mektebetü’l-Me’ârif li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, Riyad 1421, I, 337.

³² Bu durumun genişçe bir değerlendirmesi için bk. Yusuf Işıcık, *Kur’an’ı Anlamada Temel Bir Problem Te’vîl*, Esra Yayınları, İstanbul 1997, s.26-38. Ayrıca bk. M. Sait Şimşek, *Kur’an’ın Anlaşılmasında İki Mesele*, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1997, s. 46-49.

onun Kur'an'da ifade ettiği anlamın tespitinde hem yetersiz, hem de çoğu kez yanıltıcı olabilmektedir. Bu nedenle, “te’vîl” kelimesinin Kur'an'da geçen kullanım örneklerinden yola çıkarak bir sonuca varmak daha uygun olacaktır.

Te’vîl kelimesinin, Âl-i İmrân sûresi 7. âyette geçen ve *müteşâbih* kavramıyla aynı semantik alanda yer alan örneğini sona bırakarak, ilk önce Kur'an'daki diğer kullanım örneklerine bakmak istiyoruz. Bu örneklerden yola çıkarak, müteşâbih kavramının te’vîl kavramıyla aynı semantik alanda yer aldığına hangi anlama gelebileceği konusunda bazı ipuçları yakalayabiliriz. Te’vîl kelimesinin söz konusu kullanım örneklerini, içinde yer aldığı bağlamı dikkate alarak bir tasnife tabi tuttuğumuzda, şu başlıklar çerçevesinde ele alabiliriz:

1. Te’vîl: Bir tutum veya eylemin öngörülemeyen sonucu.

“Bir konuda anlaşmazlığa düşerseniz, eğer Allah’a ve âhîret gününe inanıyorsanız, onu Allah’a ve Peygamber’e götürün. Bu tutum, sonuç bakımından (تأويل) ³³ en hayırlı ve en güzel olanıdır.”³⁴

“Ölçtüğünüzde tam ölçün, dosdoğru terazi ile tartın. Bu tutum, sonuç bakımından (تأويل)³⁵ en hayırlı ve en güzel olanıdır.”³⁶

Her iki âyette de bir davranış biçimine “sonuç” açısından değer biçilmektedir. Bir davranışın iyi veya kötü niteliği, o davranışın hem faili hem de etki alanındaki diğer fertler açı-

³³ Mufessirler âyette geçen “te’vîl” kelimesini “âkıbet” şeklinde açıklamışlardır. Mesela bk. et-Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, VIII, 596; en-Nahhâs, *Me’âni’l-Kur’ân*, Câmi’atü Ümmi’l-Kurâ, Mekke 1409, II, 124; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 557; el-Beydâvî, *Envâru’t-Tenzil*, I, 221; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhîr*, III, 291; el-Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, V, 67.

³⁴ en-Nisâ 4/59.

³⁵ Mufessirler âyette geçen “te’vîl” kelimesini “âkıbet” şeklinde açıklamışlardır. Mesela bk. et-Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XVII, 446; en-Nahhâs, *Me’âni’l-Kur’ân*, IV, 155; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 623; el-Beydâvî, *Envâru’t-Tenzil*, I, 570; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhîr*, VI, 32; el-Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, XV, 72.

³⁶ el-İsrâ 17/35.

16 • “Mütesabih” Kavramının Semantik Alanı Üzerine

sından nasıl bir sonuç doğuracağına bağlıdır. Ancak kişilerin öznel düşünceleri, doğacak sonucun iyi ya da kötü oluşunu belirlemede her zaman doğru bir ölçü vermeyebilir. Bazen kişi, kendisine kısa vadede kazanç sağlayacağını düşündüğü bir davranışın uzun vadeli olumsuz sonucunu görmeyebilir veya görmezlikten gelebilir. İşte, yukarıdaki iki âyette, iki davranış biçiminin bazı muhataplar tarafından öngörülme veya öngörülmek istenmeyen sonucundan söz edilmektedir. Bu kişiler, kısa vadede elde edecekleri menfaati gözeterek meselelerini Tâgût’a iletmekte³⁷ ve ölçüp tartmada hile yapmaktadırlar³⁸. Oysa onlar tarafından dikkate alınmayan ama sonucu güzel olacak davranış, yukarıdaki âyetlerde önerilen davranışlardır. İşte burada “te’vîl”, bir tutum ve davranışın o tutum ve davranışı sergileyen tarafından öngörülemeyen sonucunu ifade etmektedir.

Yine kelime, bir eylemin sonucu anlamıyla, Kehf sûresinde 78. ve 82. âyetlerinde geçer. Adı geçen sûrede, Hz. Musa’nın Allah katından kendisine ilim verilmiş bir kul ile olan yol arkadaşlığından ve bu esnada söz konusu kulun gerçekleştirdiği bazı eylemlerden söz edilir³⁹. Özetle, bu beraberlik esnasında söz konusu kul, içi yolcu dolu sağlam bir gemiyi delerek ona zarar verir, küçük yaştaki bir çocuğu öldürür ve halkı kendilerine yiyecek vermeyen bir beldedeki yıkık bir duvarı bedelsiz onarır. Her bir olayın ardından, Hz. Musa sabredemeyip olup bitene karşı çıkar. Çünkü o, olaylara görünen boyutuyla bakmakta ve yapılanları yanlış bulmaktadır. Oysa her bir olayın, Hz. Musa tarafından henüz bilinmeyen ve görünenden farklı bir sonuç doğuracak boyutu vardır. Yol arkadaşı, görünüşte doğru olmayan bu eylemlerin Hz. Musa tarafından öngörülemeyen gerçek boyutunu ve doğuracağı sonuçları açıklamak üzere şöyle der: “*Şimdi sana, sabredemediğin şeylerin*

³⁷ Bk. en-Nisâ 4/60.

³⁸ Bk. el-Mutaffifîn 83/1-3.

³⁹ Bk. el-Kehf 18/65-82.

*te'vilini*⁴⁰ *bildireceğim.*"⁴¹ Her bir eylemin aslında hangi sonucu doğurmak üzere işlendiğini izah ettikten sonra, sözünü şu şekilde bağlar: "*İşte sabredemediğin şeylerin te'vili.*"⁴² Söz konusu eylemlere biraz daha yakından bakarsak, eylem-te'vil ilişkisini daha iyi kurabiliriz:

- "Gemiye delmek" Hz. Musa'ya göre yanlış bir eylemdir. Çünkü bu, geminin su almasına ve içindekilerin batmasına neden olacaktır. "Çocuğu öldürmek" Hz. Musa'ya göre yanlıştır. Çünkü ortada haksız bir öldürme, dolayısıyla bir suç vardır. Yine "yıkık duvarı bedelsiz onarmak" Hz. Musa'ya göre yanlıştır. Çünkü kendilerini misafir etmeyen bir beldeye, mütekebbiliyet esasına aykırı biçimde bedelsiz iyilik yapılmıştır. Bütün bunlar, Hz. Musa tarafından öngörülen sonuçlardır. Oysa söz konusu her bir eylemin onun tarafından öngörülemeyen bir sonucu (te'vili) vardır. Birinci eylemin te'vili, sağlam gemilere el koyan zalim bir diktatörün elinden söz konusu gemiyi kurtarmaktır. İkinci eylemin te'vili, büyümesi durumunda ailesine zarar verecek birinden o aileyi korumaktır. Üçüncü eylemin te'vili ise, yıkılması durumunda altından çıkacak hazinenin talan edilmemesi için, duvarın sahibi olan ve büyüdüğülerinde o hazineye sahip çıkacak iki yetimin korunmuş olmasıdır.

Bu örneklerle göre *te'vil*, "bir eylemin öngörülenden farklı gerçek sonucu" anlamına gelmektedir. Hz. Musa ile söz konusu kulun beraberliği esnasında geçen bu olayları *muhkemlik* ve *müteşâbihlik* açısından ele aldığımızda, müteşâbih oluş ile te'vil arasında anlaşılabilir bir bağ kurabiliriz. Söz konusu kul, Hz. Musa'nın yol arkadaşlığı teklifine şu cevabı vererek, yaşa-

⁴⁰ Taberî âyette geçen "te'vil" kelimesini, "yapılan fiillerin doğuracağı sonuç" olarak açıklamıştır. Bk. et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XVIII, 82. Bazı müfessirler de kelimeyi kısaca "âkıbet/sonuç" olarak izah etmişlerdir. Bk. Ebu's-Su'ûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut tsz., V, 237; el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XVI, 8.

⁴¹ el-Kehf 18/78.

⁴² el-Kehf 18/82.

18 ▪ “Müteşâbih” Kavramının Semantik Alanı Üzerine

nacak olayların “müteşâbih” niteliğine baştan işaret etmiştir: “*Sen benimle birlikteliğe sabredemezsin. Tam kavrayamadığın şeylere nasıl sabredeceksin ki!*”⁴³ Buna göre, söz konusu olaylar, “salt kendisi” olarak ele alınacak ve tam kavranacak nitelikte değildir. Zira bunların her biri Hz. Musa tarafından öngörülenin dışında farklı sonuç (te’vîl) doğuracaktır. Hz. Musa bu durumu bilerek yol arkadaşlığını kabul etmiş olmakla birlikte, olayların te’vîli hakkında bilgi sahibi olmaksızın salt görünen boyutuyla değerlendirmiş ve yol arkadaşına karşı çıkmıştır. Oysa bunlar, “müteşâbih” nitelikli olaylar olup görünürde kötü olayları andırmakla birlikte, neden olacağı gerçek sonuç (te’vîl) itibarıyla esasında iyi olaylardır.

2. Te’vîl: Rüyanın, gerçek hayatta ortaya çıkacak sonucu.

Kelimenin Kur’an’da en çok geçtiği yer Yusuf sûresidir. Burada te’vîl, bazen *rü’yâ*⁴⁴, *ahlâm*⁴⁵ ve *ehâdîs*⁴⁶ kelimelerine, bazen de rüyaya delalet eden bir zamire muzaf olarak (تأويله)⁴⁷ geçer. *Rü’yâ* uykuda görülen şey demektir⁴⁸ ki bu anlamıyla Türkçeye geçmiştir. *Ahlâm* ise, yine rüya anlamındaki⁴⁹ *hulm* kelimesinin çoğuludur. *Ehâdîs* kelimesi ise, söz⁵⁰, haber⁵¹ anlamındaki “hadîs” kelimesinin çoğulu olup, Yusuf suresinde geçtiği her üç âyette de, bir kısım müfessire göre “olaylar ve durumlar” anlamında iken⁵², çoğu müfessire göre⁵³, surenin

⁴³ el-Kehf 18/67-68.

⁴⁴ Yûsuf 12/100.

⁴⁵ Yûsuf 12/44.

⁴⁶ Yûsuf 12/6, 21, 101.

⁴⁷ Yûsuf 12/36, 37, 45.

⁴⁸ el-Cevherî, *es-Sihâh*, VI, 2349.

⁴⁹ el-Cevherî, *es-Sihâh*, V, 1903.

⁵⁰ el-Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüğa*, IV, 234; İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Lüğa*, II, 36.

⁵¹ el-Cevherî, *es-Sihâh fi'l-Lüğa*, I, 278.

⁵² el-Hasan el-Basrî, “te’vîlü'l-ehâdîs” ifadesini “işlerin sonucu” olarak açıklamıştır. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 1413/1993, III, 233.

⁵³ et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XV, 560; XVI, 20; XVI, 278; Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *Bahru'l-Ülûm*, Dâru'l-Fikr Beyrut tsz., II, 179; el-Vâhidî, *el-Vecîz*, ed-Dâru's-Şâmiyye, Beyrut 1415/1995, I, 539; ez-Zemahşerî, *el-*

genel bağlamı itibariyle yine rüya anlamına gelmektedir. Buna göre *te'vîlü'r-rü'yâ*, *te'vîlü'l-ahlâm* ve *te'vîlü'l-ehâdis* ifadeleri aynı anlama gelen terkiplerdir. Bu tespiti yaptıktan sonra, te'vîl ile söz konusu kelimelerin ortak anlamı olan rüya arasındaki anlam ilişkisi üzerinde değerlendirme yapabiliriz.

Rüya, her ne kadar gerçek hayatın dışında farklı bir olgu gibi gözüküyorsa da, rüyanın malzemesi yine gerçek hayata ait olgulardır. Zira rüyada görülen şeyler, gerçek hayatta görülen, düşünülen ve hayal dünyasının sınırları içerisinde akla gelebilecek her türlü olaylardan, durumlardan ve nesnelere ibaret görüntülerdir. Söz konusu âyetlerden anlaşıldığı kadarıyla, rüyada görünenler, gerçek hayata işaret eden bir takım sembollerden ibarettir. Buna göre rüyalar, görünen şekliyle “salt kendisi” olarak okunamaz. Rüyalar gerçek hayatı andıran, onunla benzeşen, ama “salt kendisi” olarak anlam taşımayan görüntülerdir. Bu yönüyle rüyalar *müteşâbih* bir dünyanın *müteşâbih* görüntüleridir ve bunların o dünyayı değil gerçek dünyayı ilgilendiren bir sonucu (te'vîli) vardır.

3. Te'vîl: Kur'an'ın âhiret ahvaline dair verdiği haberlerin işaret ettiği sonuç.

Kelime A'râf sûresi 53. âyette ve Yûnus sûresi 39. âyette bu anlamıyla yer almaktadır. Bu iki örnekten önce ilkinin ele alıp ardından diğerine geçmek istiyoruz.

A'râf sûresi 53. âyette geçen *te'vîl* kelimesinin ifade ettiği anlamı daha iyi tahlil edebilmek için söz konusu sûrenin 35. âyetiyle başlayıp 52. âyetinde sona eren pasajı bir bütün olarak ele almak gerekmektedir. Pasajın girizgâhı olan 35. ve 36. âyetlerin meali şöyledir:

“Ey Âdemoğulları! Size âyetlerimi okumak üzere kendi

Keşşâf, II, 419; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, III, 233; el-Beydâvi, *Envâru't-Tenzîl*, I, 476; en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl*, II, 178; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, V, 282; VII, 9; Ebu's-Su'ûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, IV, 253.

20 ▪ “Mütesabih” Kavramının Semantik Alanı Üzerine

içinizden elçilerim geldiğinde, kim kendini kötülüklerden korur ve durumunu düzeltirse, işte onlar için ne korku vardır ne de kaygı. Âyetlerimizi yalanlayan ve onlara karşı büyüklük taslayanlara gelince, onlar cehennem ehlidir ve orada hep kalacaklardır.”⁵⁴

Bu girişin ardından 37. âyetten başlayıp 51. âyete kadar süren pasajda, elçilere uyma çağrısına kulak vermeyen cehennem ehli ile elçilerin yolundan giden cennet ehlinin karşılaşacakları sonuç (te’vil) detaylı biçimde sunulur. 52. âyette ise konu şu şekilde bağlanır:

“İşte biz, inanacak bir topluma rehber ve rahmet olmak üzere, bilgiye dayalı ve anlaşılır bir tarzda açıkladığımız bir Kitab’ı onlara sunmuş bulunuyoruz.”⁵⁵

Ardından da, sunulan bu gerçekleri göz ardı eden inkârcılar şu şekilde uyarılır:

“Yoksa onlar, illaki bu açıklananların gerçekliğinin ortaya çıkmasını mı bekliyorlar (هل ينظرون إلا تأويله)! Bunların gerçekliği ortaya çıktığı gün (يوم يأتي تأويله), daha önce bütün bunları göz ardı etmiş olanlar şöyle diyeceklerdir: ‘Meğer Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler. Şimdi, yok mu bize arka çıkacak birileri! Gelseler de bize arka çıksalar! Ya da, geri gönderilsek de, yapmış olduklarımızın dışında başka şeyler yapsak!’ İşte, kendilerini böyle zarara sürüklemişler ve uydurdıkları tanrılar da onlardan uzaklaşıp gitmiştir.”⁵⁶

Âyette geçen (تأويله) ifadesindeki (o) zamiri, lâfzen bir önceki âyette geçen “kitap” kelimesine râci ise de, anlam olarak o Kitap’ta açıklanan âhiret ahvaline râci olması, sözün akışına daha uygun düşmektedir. Müfessirler de genellikle söz konusu ifadeyi, inkârcıların ahirette karşı karşıya kalacakları sonuç veya Kur’an’ın ahiret ahvaline dair söylediklerinin doğruluğu-

⁵⁴ el-A’râf 7/35-36.

⁵⁵ el-A’râf 7/52.

⁵⁶ el-A’râf 7/53.

nun ortaya çıkması şeklinde yorumlamışlardır⁵⁷.

Te'vîl kelimesinin yukarıdaki âyette ifade ettiği anlama benzer bir kullanım örneği de Yûnus sûresi 39. âyette geçmektedir:

“Aksine onlar, bir türlü anlayıp akıl erdiremedikleri ve gerçekliği ile henüz yüz yüze gelmedikleri şeyleri yalanlamaktadırlar (بل كذبوا بما لم يحيطوا بعلمه ولما يأتهم تأويله). Kendilerinden öncekiler de böyle yalanlamışlardı. İşte zalimlerin sonunun nasıl olduğuna bir bak!”⁵⁸

Görüldüğü üzere burada da te'vîl kelimesi, ahiret ahvaline dair verilen haberlerin gerçekliğinin ortaya çıkması yani sonucun görülmesi anlamında kullanılmıştır⁵⁹. Bununla birlikte bazı müfessirler buradaki te'vîl kelimesini Kur'an'ın anlamı ve tefsiri olarak yorumlamışlardır⁶⁰ ki, kanaatimizce bu yorum sözün bağlamına uygun düşmemektedir.

Te'vîl kelimesinin içinde yer aldığı bağlam itibariyle ifade ettiği anlamı, yukarıdaki üç durum çerçevesinde özetleyecek olursak, karşımıza şu tablo çıkmaktadır:

1. Bir tutum veya eylemin öngörülemeyen sonucu.
2. Rüyanın, gerçek hayatta ortaya çıkacak sonucu.
3. Kur'an'ın âhiret ahvaline dair verdiği haberlerin işaret ettiği sonuç.

Her üç durumda da te'vîl, bir şeyin görünen ve algılanan boyutunun ötesindeki bir gerçekliği ifade etmektedir. Te'vîlin ortaya çıkması, o gerçekliğin ortaya çıkması anlamına gelmek-

⁵⁷ Mesela bk. et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XII, 478; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 104; el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, I, 341; en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzil*, II, 51; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîtt*, V, 355; Ebu's-Su'ûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, III, 232.

⁵⁸ Yûnus 10/39.

⁵⁹ et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XV, 93; es-Semerkindî, *Bahru'l-Ulûm*, II, 117; el-Vâhidî, *el-Vecîz*, I, 498.

⁶⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 331; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1402/1982, II, 418; Ebu's-Su'ûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, IV, 146; el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XI, 120.

22 • “Mütesâbih” Kavramının Semantik Alanı Üzerine

tedir. Aralarında anlaşmazlığa düşen bazı kişiler, Tâğut’a başvurmanın kendileri için daha uygun bir sonuç doğuracağını düşünebilirler. Oysa konunun Allah’a ve Peygamber’e iletilmesi, algılananın aksine daha hayırlı bir sonuç (te’vîl) doğuracaktır. Tartıda ve ölçüde hile yapanlar, kısa vadede kazançlı çıkacaklarını düşünebilirler. Oysa adil olmak daha hayırlı bir sonuç (te’vîl) doğuracaktır. Hz. Musa’nın yol arkadaşının eylemleri görünürde yanlış olabilir. Ancak bunlar, algılananın aksine doğru sonuç (te’vîl) doğuracak olaylardır. Rüyaların görünen şekliyle bir anlamı olmakla birlikte, gerçek dünyayı ilgilendiren sonuçları (te’vîl) vardır. Kur’an’ın âhiret ahvaline dair verdiği her bir haber, müşriklerin algısına göre birer faraziye olarak algılansa da, sonuç (te’vîl) olarak bunların gerçekliğiyle yüz yüze geleceklerdir.

Bütün bunların ardından, kelimenin Âl-i İmrân sûresi 7. âyette geçen kullanımına geçtiğimizde yukarıdaki üç maddeye dördüncü bir madde daha eklememiz gerekmektedir:

4. Mütesâbih bir âyetin te’vîli.

Mütesâbihliğin temelinde, bir “andırma, benzeşme” durumunun olduğunu, bir şey sahip olduğu bir nitelik itibariyle “salt kendisi” olarak algılanamıyor ve bir başka şeyle karıştırılacak düzeyde onu andırıyor ve onunla benzeşiyorsa, o şeyin o nitelik açısından *mütesâbih* özellikte olduğunu belirtmiştik. İşte bu andırma ve benzeşme durumunu ortadan kaldırarak, bir söz “salt kendisi” olarak ne söylüyorsa onu tespit etmek ve böylece o sözdeki mütesâbihliği bir sonuca bağlayıp onu muhkem hale getirmek istediğimizde bir te’vîl uğraşısı içine giriyoruz demektir.

Te’vîl kelimesini yukarıda ortaya çıkan anlamıyla “âyet” kavramının semantik alanına dâhil edip “bir âyetin te’vîli” dediğimizde, bu ifadenin anlamı “bir âyetin sonucu” şeklinde olacaktır. “Âyet” kelimesinin temel anlamının “işaret” olduğunu ve bu temel anlamla bağlantılı olarak Kur’an’da yer alan her bir

âyetin “ilahî işaret” niteliğinde anlamlı bir “söz” olduğunu hatırlarsak, “bir âyetin te’vili” ifadesini, “bir âyetin söz olarak işaret ettiği sonuç” anlamında değerlendirebiliriz. Yalnız buradaki sonuç, ilgili âyetin müteşâbih olma niteliğini giderici bir sonuç olmalıdır. Çünkü burada, mutlak anlamda “bir âyetin te’vili” değil, “müteşâbih bir âyetin te’vili” söz konusudur. Müteşâbih kaydını kaldırarak mutlak anlamda “bir âyetin te’vili” dediğimizde ise, yukarıda üçüncü maddede belirtilen te’vili de kapsayan bir durumdan bahsediyoruz demektir. Mesela “*Kıyamet vakti mutlaka gelecektir; bunda şüphe yoktur!*”⁶¹ mealindeki âyet, “sözün ne söylediği” açısından, muhatap tarafından açık bir şekilde algılanabilir olduğundan *muhkem* niteliklidir ve işaret ettiği bir te’vil (sonuç) vardır. O sonuç ise kıyametin fiilen kopmasıdır. Şu halde, muhkem bir sözün de işaret ettiği bir te’vil söz konusu olabilir. Ancak bizim üzerinde durduğumuz te’vil, bir âyetin müteşâbih niteliği ile alakalı olup, onun bu niteliğinden dolayı açıkça algılanabilir olmayan bir te’vildir.

Te’vil kelimesi üzerine yaptığımız bu değerlendirmenin ardından şunu diyebiliriz: Bir âyetin “söz” olarak söylediği şey anlaşılıyor ve anlaşılan ile sözün gerçek delaleti birbiriyle örtüşüyorsa, o âyet *muhkem* niteliklidir. Yani söylenenden çıkacak sonuç, salt anlaşılandan ibaretse, âyet muhkem demektir. Buna karşılık, bir âyetin “söz” olarak ne söylediği anlaşılır olmakla birlikte, anlaşılan şey sözün gerçek delaletini tam yansıtmıyor, sadece ona benziyor ve onu andırıyorsa, o âyet *müteşâbih* niteliklidir. Yani, müteşâbih bir sözde, söylenmek istenen şey benzetme ve andırma yoluyla söylendiğinden, söylenenden çıkacak gerçek sonuç salt anlaşılandan ibaret değildir; anlaşılan şey sadece gerçek sonucu andırmaktadır. Bu andırma durumunun ortaya çıkardığı belirsizlik kapısını arayarak gerçek sonucu öğrenme çabasına da te’vil arayışı diyebiliriz.

⁶¹ el-Mü’min 40/59.

5. Değerlendirilme ve Sonuç

Kur’an, varlık âlemini *şehâdet* ve *gayb* olarak ikiye ayırır. Allah’ın ilmi mutlak ve sınırsız olduğu için, bu taksim tamamen insan merkezli olup beşerî bilginin ulaşabileceği sınırı belirlemeye yöneliktir. Beşerî bilginin ulaşabileceği bu sınır, aynı zamanda beşerî bir olgu olan dilin de sınırını belirler. İnsanın gözlem, düşünce ve duyu dünyasıyla sınırlı olan dil⁶², esasen bu sınırın ötesine ait olguları anlatma ve tasvir etmeye elverişli bir araç değildir. Diğer bir ifadeyle dil, beşerî bir olgu olduğu için, orada sadece insanın duyu ve zihinsel fonksiyonlar aracılığıyla ulaştığı kavramları ifade eden kelimeler yer alır. Gayb alanı ile ilgili kavramlara göstergelik edecek kelimelerin esasen dil içerisinde yeri yoktur. Teorik olarak durum böyle iken, vakıa şu ki, insanın müşahede alanına girmeyen ve bu nedenle de hakikatinin tam olarak idraki mümkün olmayan varlıklar ve olgular Kur’an’ın ana konuları arasında yer almaktadır. Kur’an’da Allah’ın zatından, değişik sıfat ve fiillerinden, insanın algı alanının dışında kalan metafizik varlıklardan, insan tarafından henüz hakikatine muttali olunmamış cennet ve cehennem ahvalinden bahsedilmektedir⁶³. Şu halde, iletişim aracının yani dilin şehâdet alanı ile sınırlı bir olgu olmasına karşın, gayb alanının da aynı iletişim aracıyla anlatılmasından başka bir çıkar yol bulunmamaktadır. Böyle bir anlatım ise, tasvir edici değil, zorunlu olarak andırıcı ve çağrıştı- rıcı biçimde olacaktır. İşte, Kur’an’ın temel konularının hem şehâdet hem de gayb alanıyla ilgili oluşu gerçeğinin doğal bir sonucu olarak, orada tasvir edici ve çağrıştı- rıcı olmak üzere, iki tür anlatımın varlığından söz edebiliriz. Kanaatimizce, bir âyetin *muhkem* veya *mütesâbih* oluşu da bu çerçevede ele alınmalıdır.

Konuyu biraz daha açacak olursak, şunu diyebiliriz: Bir söz, beşerî alana ait bir olguyu, durumu veya nesneyi anlatı-

⁶² Doğan Aksan, *Anlambilim*, s. 15.

⁶³ Zekerîya Pak, *Allah İnsan İletişimi*, s. 182-183.

yorsa, o söz *muhkem* niteliklidir. Zira “sözün anlattığı” ile “sözden anlaşılan” birbiriyle örtüşmekte; buna paralel olarak, sözü işitenin zihninde o sözün delalet ettiği olguya uygun bir imge oluşmaktadır. Aynı söz, beşerî algı ve tasavvur alanının dışındaki bir olguyu anlatmak üzere kullanıldığında ise, “sözün anlattığı” ile “sözden anlaşılan” birbiriyle örtüşmeyecek; o sözü işitenin zihninde, yine şهادet alanına ait olan ve o sözün kendisi için vazedildiği olguya karşılık gelen bir imge oluşacaktır. Bu durumda, zihinde beliren imge, o söz ile anlatılmak istenen olgunun muhkem bir karşılığı değil sadece *müteşâbih* (çağrıştııcı, andırıcı) bir karşılığı olacaktır. Böyle olunca da, anlatılan olgunun gerçek mahiyetine dair bilgi, insan tarafından elde edilebilecek bir bilgi olmayacaktır. Böyle bir sözün gerçekte ne söylediğine dair bir sonuç (te’vîl) arayışına girmenin netice vermeyeceğini bilecek düzeyde akli yeteneğe sahip olanlar ise, o sözün söylediği gerçeğe inanmakla yetineceklerdir:

*“Bilgice ileri düzeyde olanlar ise biz ona inandık; hepsi de Rabb’imiz katındandır, derler. Sadece akıl yeteneğine sahip olanlar böyle düşünür.”*⁶⁴

Konunun teorik boyutu ile ilgili değerlendirmelerin birkaç somut örnekle izahı, maksadın ifadesi açısından yeterli olacaktır:

Mesela, “جاء/geldi” fiili, bir varlığın bir mekândan başka bir mekâna varması, ulaşması olarak bilinen ve tecrübe edilen bir eylemi anlatmak için vazedilmiştir. Buna göre, “*Şehrin öbür ucundan bir adam (رجل) koşarak geldi (جاء).*”⁶⁵ âyetinde geçen “جاء/geldi” sözü *muhkem* bir sözdür. Çünkü öznesi “adam” olan “gelmek” eylemini belirten “جاء/geldi” fiilinin zihinde oluşturduğu imge ile belirttiği eylem arasında açık ve anlaşılır bir bağ vardır. Yani, “sözün anlattığı” ile “sözden anlaşılan” birbiriyle

⁶⁴ Âl-i İmrân 3/7.

⁶⁵ Yâsîn 36/20.

26 ▪ “Müteşâbih” Kavramının Semantik Alanı Üzerine

örtüşmektedir. Aynı kelime gayb alanına taşınır ve “ و جاء ربك / *Rabbîn geldi*”⁶⁶ âyetinde olduğu gibi Allah’a ait bir eylemi anlatmaya başladığında *müteşâbih* bir söze dönüşür. Çünkü öznesi Allah olan “ جاء / geldi” fiilinin zihinde oluşturduğu imge ile belirttiği eylem arasındaki ilişki belirgin değildir. Zira “ جاء / geldi” fiili Allah’a nispet edildiğinde de, bir önceki âyette yer alan ve insana ait olan “ جاء / geldi” fiilinin zihinde oluşturduğu imgeden başkasını çağırılmayacaktır. Bu durumda, kalbi bozuk olanların şöyle demelerine bir kapı aralanmış olacaktır: “Adamın gelmesini keyfiyet olarak biliyoruz da, Allah nasıl gelir?” İşte, eğer verilebilir ise, böyle bir soruya verilecek açık ve kesin cevap, “ *Rabbîn geldi*” ifadesinin te’vili olacaktır.

Dildeki varlık sebebi şehâdet alanına ait olgulara göstergelik etmek olan, ancak Allah’ı anlatmak için zorunlu olarak kullanılan görme, işitme, sevmeye, güç yetirme, bilme gibi bütün sözcükler aynı kapsamdadır. Yani hiçbir sözcüğün Allah’ı muhkem biçimde anlatma gücü yoktur. Allah hakkında ancak müteşâbih biçimde (andırıcı/çağırıcı bir dil ile) konuşulabilir. Mâtürîdî’nin şu tespiti bu hususa dikkat çekmesi açısından önemlidir: “Bizim Allah’ı nitelendirmemiz ve isimlendirmemiz, zarurî olarak gücümüz ve ifade imkânımız çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu, ancak şehâdet âlemindeki bilinen şeylerden hareketle mümkün olmaktadır. Böyle yapmamız ise ifadede benzeşmeye yol açmaktadır. Bu durumda, benzeşmenin ortadan kaldırılması için, kullanılan kelimenin şehâdet âlemindeki anlamını zorunlu olarak nefyetmek yani devre dışı bırakmak durumundayız. Çünkü biz, zorunlu olarak Allah’ı bu kelimelerle isimlendirmekteyiz. Şayet gücümüz başka herhangi bir varlığın isimlendirilmediği kelimelerle O’nu isimlendirmeye kâfi gelseydi elbette öyle yapardık.”⁶⁷

Müteşâbihlik, sadece Allah’ın zatı ile ilgili nitelendirmelerin yer aldığı âyetlerde söz konusu değildir. Yukarıda da be-

⁶⁶ el-Fecr 89/22.

⁶⁷ el-Mâtürîdî, *Kitâbü’t-Tevhîd*, y.y., Lübnan 1982, s. 93-94.

lirttiğimiz gibi, gayb alanına ait bütün isimlendirme ve nitelendirmeler aynı çerçevede değerlendirilmelidir. Meselâ, “نار / ateş” kelimesi, şehâdet alanındaki bilindik yakıcı bir olgunun adı olmak üzere dilde yer almaktadır. Dolayısıyla kelimenin zihindeki imgesel karşılığı yine şehâdet alanındaki beşerî tecrübe ve bu tecrübe sınırları içinde olabilecek tahayyüller ile sınırlıdır. Aynı kelime Cehennem’i anlatmak üzere kullanıldığında bu tasvir edici değil sadece andırıcı bir anlatım olacaktır. Çünkü bu kelimenin dildeki varlık nedeni, sadece dünyadaki ateş olgusunu anlatmaktır. Cehennemin keyfiyetini tam olarak bilmediğimiz için, o ateş olarak nitelendirilse de bildiğimiz ateş olgusunun zihnimize çağrıştırdığı imgenin ötesine geçerek onun ateş olma keyfiyetini tam olarak idrak edemeyeceğiz. Dolayısıyla cehennemin “نار / ateş” kelimesiyle nitelendirilişi müteşâbih yani andırıcı ve çağrıştırmacı bir nitelendirme olacaktır.

Gayb alanına ait unsurlar olan melek, şeytan, cin gibi varlıklara ait nitelendirmeleri de müteşâbih kapsamında ele alabiliriz. Mesela Kur’an meleklerin kanatlı oluşundan söz eder: “Övgüler, gökleri ve yeri yaratan ve melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah’adır.”⁶⁸ Kanatlı bir melek, hatta bizat meleğin kendisi bizim algı dünyamızın dışında olduğuna göre, ayetteki “اجنحة/kanatlar” sözcüğü zihnimize nasıl bir imge oluşturacaktır? Bizim algı dünyamızın içinde olan kuşlardaki bir organın adı olan “جناح/kanat” kelimesi meleklerle nispet edildiğinde, zihnimize oluşacak imge, kuşlardan bildiğimiz kanat olgusunun bizde oluşturduğu tasavvurun ötesine geçemeyecektir. Oysa şu âyette geçen aynı kelime, bizim algı dünyamız içindeki bir varlık olan kuşlara nispet edildiğinden, muhkem bir niteliğe sahiptir: “Yeryüzünde hareket eden her bir canlı da, iki kanadıyla (بجناحيه) uçan her bir kuş da sizin gibi birer

⁶⁸ Fâtır 35/1.

28 • “Mütesâbih” Kavramının Semantik Alanı Üzerine

toplum oluşturlar.”⁶⁹ Bu âyeti okuduğumuzda zihnimize oluşan kanat imgesi ne ise, bir önceki âyetin zihnimize oluşturduğu imge de çağrışımlı olarak bunun aynısı olacaktır.

Sonuç olarak şunu ifade edebiliriz ki, Kur’an kelimelerinin birçoğuna sonradan yüklenen ıstılahî anlamların etkisinde kalan zihin dünyamız, belki de Kur’an’ı doğru anlamamanın önündeki en büyük engellerden birini teşkil etmektedir. Bu nedenle bir kelimenin Kur’an’da ne ifade ettiğini tespit etmenin en sağlıklı yolu, yine Kur’an merkezli anlam arayışından geçmektedir. Mütesâbih kavramını ve onun semantik alanında yer alan önemli anahtar kavramlar üzerine yaptığımız bu değerlendirmenin, konu üzerinde fikir imal edenlere bir nebze katkı sunacağını ümit ediyoruz.

⁶⁹ el-En’âm 6/38.